

Г. О. Корольов

ФЕДЕРАТИВНІ ПРОЕКТИ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (1815–1923 рр.): ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПОЗІРНІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті висвітлюються особливості мови описування федеративних ідей у текстах центрально- та східноєвропейських істориків. Проаналізовано формування двох історіографічних традицій щодо федералізму: як ідеологічної утопії та концепції «реальної політики». Окрім того, доведено тезу про методологічну позірність більшості наукових досліджень федералізму.

Ключові слова: федералізм, проект, ідеологія, історіографія, Центрально-Східна Європа, імперія, національна держава.

У цьому дослідженні буде висвітлено сприйняття федеративних ідей та проектів у текстах центрально- та східноєвропейських дослідників. Здебільшого всі вони були водночас політичними діячами, істориками та інтелектуалами *sensu largo*. Як сприймався федералізм в історичних умовах та в стосунку до регіону Центрально-Східної Європи? Чому федеративна теорія як предмет дослідження у значній мірі суперечила пріоритетам тодішніх національних історіографій? Основним критерієм класифікації буде проблемно-хронологічний, що дозволяє показати розвиток федеративного дискурсу в різні епохи. Проблематика федералізму широко розроблялася істориками різних країн та інституцій, більшість з яких сформувалося під впливом кількох історіографічних традицій.

Історіографічне джерело сприймаємо як маркер позначення певної історіографічної традиції та пізнання історіографічних явищ (федералізм, автономія, імперія та нація). У цьому контексті

спробуємо висвітлити самототожність історії, але не з акцентом на політичних маніфестаціях і гаслах, а на історіографічній думці [81, с. 104]. В аналітичному плані нас не цікавлять балканські країни (у випадку монархії Габсбургів) та Естонія, Латвія й Кавказ (у випадку Російської імперії). Румунський аспект суттєвий у межах розвитку австрійської та угорської візії федеративних ідей. Литовський випадок важливий задля пояснення виникнення польського та білоруського дискурсу федералізму.

Можна визначити два виміри федералізму у Центрально-Східній Європі в XIX ст., що впливали на панівні інтерпретаційні парадигми. Перший стосується тотожності федералізму та ідеї Європи. Остання сприймалася через концепт європейського універсалізму, починаючи від ідеї Іммануїла Канта про «вічний мир» (нім. *Zum ewigen Frieden*). Її тлумачення знаходило найрізноманітніше відображення (проект «Європи націй» Адама Чарторийського, ідея «Сполучених штатів Європи» Михайла Бакуніна). У XX ст. стару-нову ідею «Сполучених штатів Європи» озвучив Вінстон Черчилль, який пропонував створити конфедерацію на основі спільних економічних цілей [6, р. 25]. Чергове звернення до цієї ідеї можна розглядати як елемент політичної боротьби, що уявлявся способом розв'язання національних та релігійних суперечностей (особливо на прикладі Балкан, котрі ще сприймали як «порохову бочку Європи») [9]. По суті, це була концепція стабілізації європейського світу, яка хоч і мала виражений утопічний характер, утім у більшості випадків була прикриттям «реальної політики» (нім. *«Realpolitik»*). У польській політичній думці ця візія здобула відображення в ідеї «третьої Європи» (пол. *«Trzecia Europa»*). Її автор Юзеф Бек, польський міністр закордонних справ (1932–1939 рр.), пропонував створити широку коаліцію народів «від Балтики до Адріатики», що було видозміненою концепцією «Міжмор'я» [31; 34]. Проте він не розглядав власний проект як довгострокову модель «балансу сил» у Центрально-Східній Європі. Цей контекст добре пояснює більшість праць про федералізм, авторами яких були політичні діячі та інтелектуали.

Другий вимір стосується федералізму як інструменту «реальної політики» та форми політичної системи для нових національних

держав, що виникли після Першої світової війни. Тут найбільший внесок зробили чехословацькі та польські історики, які спробували вписати федеративні ідеї до загального політичного й наукового дискурсу своїх національних нарративів. Федералізм у текстах істориків існував як даність, а не категорія аналізу. Це призвело до появи багатьох спрощених трактувань ролі федеративних ідей у Центрально-Східній Європі, які були реакцією на формування національних історичних нарративів, а у випадку СРСР – створення псевдофедеративної держави та нової, «класової», візії минулого.

«Між Німеччиною й Росією»: політична публіцистика про федералізм

Усі федеративні та конфедеративні проекти у Центрально-Східній Європі поставали як реакція на історичну ситуацію «між Німеччиною й Росією», тим самим нові національні держави вказували свої вимоги щодо власних «історичних прав» та окреслювали межі західного і східного імперіалізму, що становив загрозу для них [3, s. 43–134.]. Власне тому найбільший внесок у розробку федеративних утопій зробили польські, чехословацькі та угорські інтелектуали, які в більшості випадків мали значний політичний і дипломатичний досвід. Вони розглядали федералізм у контексті історії середньовічних королівств, чи то Річ Посполита, чи то Королівство Святого Стефана або ж Святого Вацлава. Такий підхід був панівним в історіографії міжвоєнного періоду та еміграційних колах.

Чехословацькі сучасники ідеалізували швейцарську модель і регіональний федералізм [21, s. 296–305; 45], угорські інтелектуали, навпаки, надали «дунайської» специфіки федералізові, що ототожнювався з конфедеративною монархією [24; 25]. Федеративні ідеї стали предметом релятивізації серед представників «неоромантичної» течії польської історіографії, які, в основному, були прихильниками федеративного вектору східної політики (Артур Гурський, Людвік Колянковський Марцелій Гандельсман та ін.) [43]. Розвиток федералізму у Центрально-Східній Європі вони розглядали на основі т. зв. «федеративної візії» про політичну систему давньої Речі Посполитої, яка уявлялася вільною

федерацією двох народів (литовського й польського). На думку історика та експерта польської делегації на Паризькій мирній конференції Оскара Галецького (1891–1973 рр.), федералізм був суттєвою рисою польської історії, що бере початки від ягеллонської ідеї [15; 18]. Під впливом такого кшталту національної патетики польський дипломат Адам Пшибильський (1896–1945 рр.) вважав федералізм витвором пацифізму, який був найбільшою антитезою зла та імперії [54].

Східна політика Юзефа Пілсудського мала на меті перетворити західні окраїни колишньої Російської імперії на нові національні держави, що повинні стати бар'єром для більшовизму й імперіалізму. У 1920 р. Ю. Пілсудський вів із більшовицькою Росією «велику гру» за Україну [80, с. 134], адже був переконаний, що перемога останньої, як і незалежної Білорусі, зупинить відновлення російського імперіалізму. Пьотр Вандич та Анджей Новак довели, що маршал був прихильником «реальної політики», а не якихось фантастичних «ідей» та імперської федерації. Марек Корнат пояснив, що суть проблеми стосується двох питань. Перше: чи був Ю. Пілсудський політичним ідеалістом, який прагнув до саморозвитку українського й білоруського народів? Друге: чи він був радше реалістом, котрий волів, у першу чергу, ослаблення Росії як головного противника відновленої Польщі? [33, с. 801].

Польський чинник відіграв одну із вирішальних ролей у тому, чому російський філософ Іван Ільїн (1883–1954 рр.) відкинув усілякі панславистські та слов'янофільські означення природи федералізму в російській історії [77; 78]. Він представив ідеалістичне бачення федерації, яка, проте, не уявлялася ним як альтернатива монархії. І. Ільїн переконував, що «основа федеративного строя состоит в наличности двух или нескольких самостоятелно-оформленных государств» [77, с. 167]. Йшлося про союз держав, а не державу з автономними утвореннями, які наділені певною долею суверенітету. Як видно, для нього було характерним урівноваження термінів «федерація» та «конфедерація». Видається, І. Ільїн навмисно писав про те, що «федерация возможна только там, где народу (или народам) присуще искусство соглашения и дар политического компромисса» [77, с. 169]. Однак такого мистецтва

ані Російська імперія, ані СРСР не демонстрували – «компроміс» досягався силою.

Після Другої світової війни відбулася зміна дискурсу: федералізм розумівся в рамках пан'європейської концепції історії, що мала заступити національний наратив. Ішлося про перехід до ідеї «Європи-батьківщин» та християнського універсалізму, де федералізм зайняв місце основної політичної моделі. Власне, на цьому зійшлися польські та чехословацькі історики, частина яких була захоплена ідеєю створення польсько-чехословацької конфедерації ще від кінця 1930-х рр. Вони вважали, що, тим самим, Центральна Європа поверталася до свого європейського коріння. Найрізноманітніші рефлексії щодо федералізму широко обговорювалися на шпальтах часописів «The Central European Federalist» і «New Europe», які видавалися спільними зусиллями польських і чехословацьких еміграційних кіл [41, s. 45–53, 252–260]. Наскрізною темою тодішніх федеративних дебатів було майбутнє Центральної Європи та ідея «Міжмор'я».

Саме про це писав колишній польський дипломат та історик Анатоль Мюльштайн (1899–1957 рр.), який розмірковував над ідеєю «Сполучених штатів Центральної Європи» [41, s. 186–197]. Свій проект він виводив із історичної ситуації «між Німеччиною й Росією» як «геополітичної пастки», куди потрапили малі нації. Вихід із неї він убачав у створенні потужного конфедеративного союзу, що протистоятиме німецькому та російському імперіалізмам [47]. А. Мюльштайн пропонував розбудувати центральноєвропейську державу, об'єднану спільною історією і християнством, де Польща та Чехословаччина мали відігравати провідну роль. Він дійшов висновку, що гарантувати безпеку націй «між Німеччиною та Росією» може тільки створення федерації.

У той самий час ця візія висвітлювалася у працях чехословацького історика, колишнього прем'єр-міністра Чехословаччини Мілана Годжи (1878–1944 рр.). Він також не був оригінальним: бачив федеративну ідею інструментом формування різних федерацій у Центральній Європі на засадах демократії та республіканізму [22]. Хоча М. Годжу складно віднести до політичних ідеалістів, однак цей його погляд мав виражений утопічний характер. На його пе-

реконання, створення будь-якої федерації у Центральній Європі забезпечить баланс сил між новими націями, з одного боку, та західними державами й Німеччиною – з іншого¹ [22, р. 232]. Тобто М. Годжа писав про федералізм як концепцію європейського універсалізму, яку протиставляв німецькому та радянському тоталітаризмам. У цьому контексті він доводив важливість економічної й культурної кооперації між чехами та словаками, виокремлюючи особливу роль регіонального федералізму як витвору центрально-європейського історичного досвіду [23, с. 306–341].

У 1953 р. концепцію про федерацію Центральної Європи представив чехословацький політик та історик Губерт Ріпка (1895–1958 рр.) [55]. Він розглядав федералізм як ідеологію та політичну систему, що стирає національні антагонізми між новими націями. Для нього Центрально-Східна Європа – це простір, де мешкають «малі народи» від Балтики до Середземного моря, між Німеччиною й Росією [55, р. 2–3]. У працях Г. Ріпки йшлося про варіанти реалізації федеративних проектів, котрі поставали як інструменти «реальної політики», але аж ніяк не справжні концепції нових державних союзів у Центрально-Східній Європі. У цьому випадку Г. Ріпка спирався на позицію Томаша Масарика (1850–1937 рр.) про те, що інтеграція Центральної Європи має відбутися на засаді «федеративної асоціації» «малих народів», бо Німеччина та Росія цьому противилися [55, р. 20–21]. Знову ж таки, поява дихотомії «між Німеччиною й Росією» була відображенням антиколоніальної риторики, що рішуче впливала на мову опису федералізму в Центрально-Східній Європі. Г. Ріпка розглядав федералізм як концепцію центральноєвропейської інтеграції задля формування самодостатнього простору «малих націй», що могли би протистояти Німеччині та Росії.

Патетичне представлення федералізму як універсальної концепції співжиття народів знайшло відображення у працях польського історика Фелікса Гросса (1906–2006 рр.), який, під враженням від поразки Польщі у війні, опублікував декілька студій про витоки та

¹ Словацький історик Павол Лукач вважає, що звернення Годжи до федералізму було відображенням чехословацького патріотизму та національного проекту, що зазнав поразки: Lukáč Pavol, Stredoeurópanstvo Milana Hodžu // Hodža Milan, Federácia v Strednej Európe a iné štúdie. – Bratislava, 1997. – S. 11–36.

проекти європейських федерацій і конфедерацій [11, s. 85; 12]. Як і більшість польських дослідників, за вихідну точку він обрав польсько-литовську унію 1569 р. Однак, на відміну від колег по цеху, Ф. Гросс переконував, що вона не мала безпосереднього впливу на розвиток «європейської федералістської думки», виводячи витoki федералізму від доби Просвітництва й вільнолюбних рухів кінця XVIII – початку XIX ст. [11, s. 17] Історик розглядав федеративні та конфедеративні ідеї в контексті кантівського «вічного миру», який після Другої світової війни в інтелектуальній думці набув нового політичного звучання як ідея європейської інтеграції [13]. Гроссової лінії дотримувалося чимало американських дослідників і майбутніх радянологів, таких, як Ричард Пайпс, Адам Улам, Пьотр Вандич та ін.

Федералізм у Східній Європі розумівся удаваним історичним явищем і здебільшого розглядався у загальноєвропейському контексті. Цей погляд відстоювали американські історики, політично прихильні до федеративних ідей. Зокрема, вважалося, якщо дихотомія ідей партикуляризму та універсалізму становить сутність європейської історії, то саме федералізм може стати концепцією внутрішньої інтеграції між європейськими країнами [37].

Інакше на цю проблему подивився польський історик, правник і радянолог Віктор Сукенницький (1901–1983 рр.), який розробив теорію суверенності права у Східній Європі. До еміграції В. Сукенницький, у 1925 р., захистив у Паризькому університеті докторську дисертацію з міжнародного права, яка була присвячена розвитку теорії суверенності націй в новітній Європі [Див. докл.: 32]. У міжвоєнній Польщі він був заангажований до «східних справ» і діяльності Науково-дослідного інституту Східної Європи у Вільно. Тоді В. Сукенницький опублікував декілька досліджень, присвячених еволюції державного устрою СРСР та феномену «сталінської конституції» [60, s. 119].

У 1951 р. В. Сукенницький схарактеризував федералізм як синтез «ідеї національних держав» та «великих обширів» [61, s. 115–117]. Йшлося про зміну підходів у рецепції, а саме: «...в 1940-х рр. громадська думка почала відходити від "тези" національних держав до їх „антитези" "великих обширів" – багатонаціональних держав та

їх "сфер впливу"» [61, s. 116]. На цій підставі синтезом могла стати добровільна регіональна федерація, коли її частини могли здобути свободу та можливості культурного розвитку. Відповідно, федералізм може бути реалізований лише в демократичній державі. В. Сукенницький також послуговувався дихотомією «між Німеччиною й Росією» як інструментом опису історії нових національних держав, а федеративну ідею визначав однією з доктрин зовнішньої політики або укріплення їхньої територіальної інтегральності [59, vol. 1, p. 3–14]. Аналогічної інтерпретаційної парадигми дотримувався Пьотр Вандич (1923–2017 рр.), який початки федералізму Центрально-Східній Європі пов'язував із польсько-литовською унією аж до поділів Польщі наприкінці XVIII ст. [67, p. 346]. Його погляд щодо генеалогії федеративних ідей мав виражений польсько-центричний характер.

Після падіння комунізму сприйняття федералізму як концепції мирного співіснування відродило й певну історіографічну традицію (про його пан'європейську сутність) [56]. Можна виокремити дві інтерпретаційні парадигми про федералізм як ідеологію й політичну практику. Як уже зазначалося, перша парадигма пов'язана з працями польських, угорських та чехословацьких істориків міжвоєнного часу, які вважали, що федералізм належить до історії Центральної Європи, а тому може бути реалізований там у формі будь-якого міждержавного союзу [8; 30; 39]. Для другої інтерпретаційної парадигми характерне сприйняття федералізму як ідеї, а не повноцінної ідеології. Переважно українські, молдавські й білоруські історики працюють у рамках цього історіографічного дискурсу. У цьому полягала відмінність між центрально- та східноєвропейськими дослідниками.

Закінчення Другої світової війни, сприйняття федералізму як моделі протиставлення комунізму з його недемократичним і фальшивим федералізмом зумовили зміну історіографічної термінології. Вона полягала в деміфологізації ягеллонської ідеї та федеративних практик у Центрально-Східній Європі, починаючи від створення Австро-Угорщини у 1867 р. та до утопій про «Сполучені Штати» малих народів. Це знайшло відображення у включенні до розгляду німецького й австрійського аспектів, особливо габсбурзької імперської спадщини [19].

Подальша розробка проблеми федералізму мала *stricto* науковий і публіцистичний виміри. До першого можна віднести суто дослідницькі студії, яких було недостатньо й більшість із них хибувала на історичну релятивізацію. До другого виміру можна зарахувати численні публіцистичні статті та есеї, а також окремі книжки, які оприявнюють інструменталізацію федералізму в тогочасному публічному дискурсі. Ця історіографічна ситуація сформувалася ще перед початком Другої світової війни і тривала аж до закінчення «холодної війни». Усі напрацювання про федералізм у Центрально-Східній Європі мали виражений ідеологічний підтекст (національний, марксистський).

Від утопії до «реальної політики»: дослідницькі студії про федералізм

Уперше проблему федералізму у Центральній та Східній Європі було проаналізовано у фундаментальній праці російського правника й філософа Олександра Яценка (1877–1934 рр.) [101]. За критерій класифікації світового федералізму він обрав національну та расову ознаку. О. Яценко виокремив слов'янський федералізм, який, у свою чергу, поділив на західнослов'янський, балканський і російський напрями [101, с. 707–709]. Його генеалогію він виводив з ідеї всеслов'янської єдності. Австро-угорський федералізм, на його думку, був відцентровим і за свою кінцеву мету мав державну самостійність слов'янських, німецьких та угорських частин імперії [101, с. 709]. Його розвиток обертався навколо проблеми дуалізму і тріалізму, тобто визнання колишніх земель чеської корони за самостійний державний суб'єкт. У цьому аспекті О. Яценко виділив тріалістичний федералізм, що ґрунтувався на історичному чеському праві [101, с. 721]. Осібне місце серед різних напрямів федералізму займала ідея персональної національної автономії, сформульована у середовищі австро-марксистів (Карл Реннер, Отто Бауер). Ішлося про заміну національного принципу реорганізації політичного устрою на персональний, що мало на меті подолати наростаючі етнічні та релігійні конфлікти.

О. Яценко вважав, що український федералізм не мав жодних наслідків і впливу на російську політичну думку. Федеративні ідеї

Кирило-Мефодіївського братства стосувалися вимоги обласної культурної диференціації та були утопічною панславістською мрією, лише в ідеї «Вільної спілки – Вольного союзу» М. Драгоманова вони здобули реальні обриси політичного українофільства [101, с. 757]. Російський федералізм навпаки мав виражений слов'янофільський та об'єднуючий характер. У ранньому середньовіччі на сході Європи існувало декілька самостійних слов'янських держав, об'єднаних у конфедеративний союз під владою великого князя [101, с. 748]. На шляху до формування імперії виникали політичні форми з федеративними елементами – автономії та самоуправління [101, с. 761–762]. О. Яценко виділяв національні течії автономізму: польську, яка спиралася на ягеллонській ідеї; та литовську, репрезентованому Литовською демократичною партією з вимогою автономії та сеймом у Вільно [101, с. 765–766]. У цьому місці автор висловив дещо дивні судження, які суперечили обраному ним критерію класифікації: «Всякий национальный, раздробляющий федерализм есть крайнее выражение провинциализма, пережитой стадии политической жизни человечества» [101, с. 767].

Для О. Яценка федералізм перш за все був теорією вдосконалення наявних політичних систем, а вже потім – ідеологією національної боротьби. З одного боку, О. Яценко пропагував федералізм як одну з теорій удосконалення влади й держави, а з іншого – підкреслював його «анархічну» природу. Власне, тому він не мав переконаності в можливості реалізації федеративного устрою у Східній Європі.

Вирішити дилему про федералізм як утопічну візію спільної Європи та інструмент «реальної політики» у східноєвропейській історії спробувала польський історик і правник Галина Заштовт-Сукенницька (1900–1998 рр.). У 1926 р. у Паризькому університеті вона захистила докторську дисертацію [70], в якій розглянула генеалогію поняття «федералізм» та правову природу федеративної держави. Вона визначала федералізм як ідеалістичний маніфест національних рухів Східної Європи [70, р. 76].

Проаналізувавши федеративні ідеї в білоруському, польському, литовському, естонському, українському випадках, Г. Заштовт-Сукенницька дійшла висновку, що «концепції федералізму

зазнали невдачі, зіткнувшись із національними настроями й важковирішуваними територіальними конфліктами» [70, р. 107]. На її переконання, це було «порочне коло», адже, з одного боку, місцеві особливості й мішаний склад населення країни створили сприятливу ситуацію для розвитку федералізму, який, можливо, міг би задовольнити всі інтереси, а, з іншого боку, – ці ж особливості під час відновлення націй могли стати непереборною перешкодою на шляху до позитивної імплементації федералізму [70, р. 107–108].

Г. Заштовт-Сукенницька дослідила федеративні проекти на землях Литви, проаналізувавши програми деяких політичних партій. Осібно вона виокремила проект президента Ліги Націй Поля Гіманса (1865–1941 рр.), поданий ним на розгляд литовської й польської делегацій на конференції у Брюсселі у квітні – червні 1921 р. [70, р. 111]. Суть його пропозицій полягала у створенні дуалістичної федерації Литви й Польщі за прикладом Австро-Угорщини. Однак Г. Заштовт-Сукенницька підкреслювала, що це був проект федеративної бікантональної Литви, що мала складатися з двох автономних кантонів (Вільно, Ковно), які також матимуть державний зв'язок із Польщею [70, р. 112].

Як видно, така оцінка була контекстуальною, адже «при створенні такої системи в бікантональній державі не можна забезпечити можливості для вирішення проблем на законодавчому рівні через незгоду між представниками кантонів. Деякі автори відзначають, що, загалом, важко створити федерацію, котра складається не менше, аніж із трьох членів» [70, р.113–114]. Подібну модель Г. Заштовт-Сукенницька не оцінювала скептично, хоча й застерігала, що у цій справі Швейцарська конфедерація не може бути прикладом. Окрім того, проект П. Гіманса не враховував наявність білоруського населення, що проживало на східних територіях колишнього Великого князівства Литовського [70, р. 114]. На переконання авторки, найслабшою позицією проекту була спроба стати посередником у вигаданому польсько-литовському конфлікті. Важливий інший висновок Г. Заштовт-Сукенницької про те, що «проект являв собою яскравий приклад застосування федеративного принципу задля узгодження взаємопов'язаних інтересів, зу-

мовлених непростим етнографічним складом країни, де жодна з різних груп населення не є помітно переважаючою за кількістю» [70, р. 121].

Власне тому різноманітні масштабні концепції, які передбачали створення федерації на теренах колишньої Російської імперії, були відкинуті або підходили лише для короткострокової перспективи [70, р. 151–152]. Однак ця теза не дає розуміння того, що ж було причиною неможливості реалізації федералізму в кордонах нових національних держав або більших наднаціональних утворень. Пояснення Г. Заштовт-Сукенницької прозаїчне: «Федералізм, що обмежується територією однієї держави, не має сприятливих умов для його розвитку в невеликих та однорідних балтійських країнах. [...] Питання виникає по-іншому в Україні, де в регіонах існують певні партикуляристські тенденції, і в Польщі, що має провінційні особливості, проте їх вимоги в деякій мірі вже було прийнято до уваги» [70, р. 152]. Дослідниця пов'язала федералізм із «етнографічним детермінізмом», що було методологічним ганджем. На наше переконання, пояснення в іншому: якщо після падіння імперій на зміну їм прийшли національні держави, то у Центрально-Східній Європі федералізм просто став жертвою національного інтересу та перетворився на ідеологічне знаряддя «націоналізації» нових або історичних територій. Хоча, зауважимо, про врахування інтересів національних меншин у відродженій Польщі йшлося в конституційному проекті Юзефа Бузека (1873–1936 рр.), що передбачав запровадження федеративного устрою.

Розвиток більшовицького федералізму та правової природи СРСР Г. Заштовт-Сукенницька визначила як явище «потенційної суверенності». Тобто «незалежність федеративних республік у певній сфері державної влади була ілюзорною, а їх діяльність допускалася тільки центральним урядом у тій мірі, якщо вона не суперечить його загальній політиці» [70, р. 216]. Г. Заштовт-Сукенницька переконувала, що в період посилення національних і сепаратистських тенденцій саме федералізм може узгодити різноманітні інтереси, не завдаючи шкоди свободі національного розвитку та економічних цілей [70, р. 262]. Тобто в теоретичному вимірі вона дійшла висновку, що федералізм становить собою ідеологічну й політичну модель, яка стирає антагонізми, особливу в добу нових

національних держав. Згодом ця думка буде виразно оприявлена в більшості праць як політичних діячів із країн Центрально-Східної Європи, так й істориків. Узагалі дисертація Г. Заштовт-Сукенницької була одним із перших досліджень федералізму у Східній Європі, проте не мала жодного впливу на подальше вивчення федералізму.

Схожу долю мало дослідження радянського історика Михайла Рубача (1899–1980 рр.) [94]. Автор розглядав федералізм у контексті появи концепцій перебудови Російської імперії, тому його особливий наголос був на ідеях деяких українських (Микола Костомаров, Михайло Грушевський) та російських (Афанасій Шапов) інтелектуалів. Проте М. Рубач уникає аналізу федеративних ідей Михайла Бакуніна, Михайла Драгоманова та ін. Федералізм М. Костомарова він визначав як інструмент опису історії давньої Русі та згадував, що були навіть практичні спроби його політизації діячами Кирило-Мефодіївського братства. Якщо у випадку М. Костомарова М. Рубач писав про цілісність федеративної теорії, то стосовно поглядів М. Грушевського відзначав разючу наукову та ідеологічну кон'юнктурність [94, с. 93–95]. Висновок мав виразно фундаменталістський характер: український федералізм безпідставно пов'язувався з ідеєю «Великої України». Проте рація М. Рубача в іншому: радянський автор справедливо визначив природу трансформації федералізму – до ідеї незалежності [94, с. 118].

Для трьох згаданих вище дослідників характерне однакове трактування витоків федералізму, що стане суттєвою ознакою національних історіографій. В уявленнях центрально- і східноєвропейського інтелектуала ХІХ ст. федералізм сприймався як принцип організації територіально великих держав (Священна Римська імперія vs. Річ Посполита), що формувався під впливом модерних ідеологій [42, р. 5]. У більшості випадків Росія випадала зі схем федеративного переоблаштування. У ХХ ст. відбулася суттєва переорієнтація цього дискурсу, коли федералізм почали розглядати як правову концепцію співіснування народів та, важливо, форму державного устрою. Федералізм визначався як явище європейської історії, що виник в умовах середньовіччя та розвивався як альтернатива колоніальним імперіям в епоху абсолютизму [Див. докл.: 1].

Американський історик та фахівець із порівняльного правознавства Рудольф Шлезінгер (1909–1996 рр.), котрий захоплювався марксистською теорією, схарактеризував федералізм як концепцію й політичний устрій, що стирає національні й культурні антагонізми. Здобувши докторський ступінь у Мюнхенському університеті, він зосередився на вивченні міжнародного права та механізмах імплементації його норм у міждержавних відносинах. Власне, на цій zasadі розробляв теорію федералізму стосовно Центральної та Східної Європи.

У рік закінчення Другої світової війни Р. Шлезінгер опублікував книгу, яка й досі залишається фундаментальним дослідженням із цієї проблематики [57]. Дослідник виокремив чотири виміри федералізму: правничий, історичний, національний та ідеологічний. Його потрактування федерації як добровільної та найкращої форми політичної організації суспільства було відображенням тягlosti інтелектуальної традиції німецької юриспруденції (Георг Еллінек, Карл Шмідт, Отто фон Гіркe) [57, р. 24–30]. В оцінці розвитку федеративних ідей у Центральній Європі Р. Шлезінгер дійшов висновку, що вони були прикриттям реальних політичних цілей (особливо, в австрійському, чехословацькому та угорському випадках). Натомість втілення федеративного устрою в СРСР він розглядав у межах централізму, відмічаючи обмеження автономії партійними органами [57, р. 347]. Попри це, Р. Шлезінгер розглядав СРСР як федеративну державу. Його оцінки мали вплив на наукове сприйняття федеративних проектів у категоріях «реальної політики».

Тривалість цього дискурсу та перетворення федеративного аргументу на істотну частину міфу Середньої Європи дослідив Йоахім Кюль [35]. Гайнц Духгардт і Малгожата Моравець так пояснювали метаморфози подібного кшталту [64, s. XI]. Коли в політичному та інтелектуальному середовищах ішлося про пошуки варіантів національної консолідації в контексті боротьби за «історичні землі», тоді виринала безсумнівна теза про європейську єдність на федеративних началах. Виникнення цієї тенденції було пошуком альтернативи геополітичного домінування двох наддержав. У сучасній історіографії проблема федералізму розглядається в контексті націєтворення, а основним концептуальним підходом

залишається дихотомія «між Німеччиною й Росією» [16; 19]. Цей історіографічний комплекс ділить Друга світова війна, коли в текстах до її початку відчутний інтелектуальний присмак антиколоніального синдрому, а після її закінчення – постколоніального.

Описана традиція широко застосовувалася в дослідженнях із історії Східної Європи та слов'янських народів [68], що дало підстави Голлі Кейс схарактеризувати «дивну природу» федеративних ідей у цьому європейському регіоні [4]. Її найважливіша теза звучить: різноманітні федеративні проекти пропонувалися й осмислювалися не заради подолання національних суперечностей [4, р. 839]. Тобто їх зародження та розвиток дослідники висвітлювали як реакцію на практики асиміляції в кордонах континентальних імперій. Відповідно до цього формувалася «історіографічна специфіка» Центрально-Східної Європи, де якраз спотворені практики федералізму вважалися однією з ознак «інакшості» цього регіону.

Натомість існує потрактування федералізму як моделі вдосконалення імперії або будь-якого авторитарного режиму. Найвиразніше про це пишуть дослідники, що аналізують спроби конституційної перебудови Габсбурзької імперії та створення Австро-Угорщини [26; 48; 53]. Можна виокремити також традицію аналізу федералізму як альтернативи централізованим європейським імперіям із особливим наголосом на націєтворенні. Федеративні й конфедеративні проекти антиімперських діячів (М. Бакуніна, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін.) трактуються істотним елементом конструювання нових націй [29; 62; 66]. Проекти представників провладних еліт (Аурел Поповичі, Карл Реннер, російські кадети) були нічим іншим, як невдалими спробами зберегти імперію та монархію [2; 10; 20; 89]. Аліна Теслару-Борн довела, що федеративні пропозиції періоду «Весни народів» 1848–1849 рр. стали одним з основних факторів створення Австро-Угорщини, а також сприяли постанню ідеї національно-персональної автономії [63]. Берріс Куцмані обстоює позицію, що ідея екстериторіальної автономії в імперському політичному дискурсі була виразним антиподом федералізованим [36]. Під цим кутом зору Артур Мей розглянув спроби реалізації проекту центральноєвропейської федерації у середовищі чехословацьких еліт [44].

Усе це свідчить про переосмислення федеративних ідей у Центрально-Східній Європі в текстах сучасних істориків. Тобто федералізм ставав не предметом вивчення, а, скоріше, аргументом політичної риторики. Найбільш виразно цю інтерпретаційну лінію представлено у працях з історії польського федералізму. Роботи польських фахівців можна згрупувати за кількома умовними напрямками: Річ Посполита як федерація [14], східна політика Ю. Пілсудського [7; 49; 51] та концепція «Міжмор'я» [5; 52]. У міжвоєнній Польщі проблематика федералізму розвивалася як частина національного нарративу. На противагу цьому німецькі дослідники переосмислювали федералізм як суттєву рису своєї історії. Українські й білоруські історики та інтелектуали оголошували федералізм хибною метою стратегічної боротьби за незалежність.

Як уже зазначалося, у 1930-х рр. у Польщі сформувалася традиція потрактування федеративної моделі «країни Рад» як «пролетарської» однопартійної держави «залізної волі» [60, с. 57–66, 78–96, 116–119]. Згодом, після Другої світової війни, у США та країнах Західної Європи це вплинуло на визначення СРСР як «псевдофедерації» та «радянської імперії». З одного боку, наголос робився на відмиранні заявленої більшовиками парламентської демократії, а з іншого – на витворенні радянської форми державності, котра кардинально різнилась від західних форм державного устрою. У рамках цієї теоретичної конструкції працювали більшість американських радянологів, вихідців із міжвоєнної Польщі [Див. докл.: 50]. Ця традиція зберігає свій вплив на сучасні дослідження державної природи СРСР і його національної політики [88].

Інший ракурс пропонували радянські фахівці, які прагнули довести гуманістичну природу федеративного ладу в СРСР. Федералізм сприймався як вдала модель співіснування народів [73]. Власне, тому його радянський варіант визначався як форма державного устрою багатонаціональної соціалістичної держави [85, с. 9–17]. Однак спотворення самої сутності федералізму знаходило відображення у його нерозривному зв'язку з радянським унітаризмом [85, с. 16].

У 1990-х рр. у пострадянських країнах на дослідження федералізму впливала політична кон'юнктура та полеміка про природу

національної держави [58]. Російські автори зверталися до старої парадигми «російської ідеї». У 1992 р. з'явилося тритомне дослідження [71], в якому обґрунтовувалася доцільність упровадження федеративного устрою в Росії. Поява цього дослідження була детермінована проблемами державного будівництва суверенної Росії на початку 1990-х рр., але аж ніяк тим, щоб дати пояснення, чим насправді є федералізм і яка його роль у минулому Східної Європи й Росії [70]. Згодом федералізм почали інтерпретувати як прийнятну модель і прихильники включення Росії до «Заходу», і апологети «російської своєрідності». На цьому ґрунтувалися парадоксальні висновки про реалізацію федералізму у Східній Європі: СРСР являв собою транснаціональне військово-політичне утворення, що за багатьма позиціями аналогічне до «західних» постнаціональних утворень [75, с. 88].

Пізніше з'явилася «імперіологічна» точка зору на федералізм в російському випадку. Марк фон Гаген доводив, що його важко окреслити як «особливу течію» російської політичної думки ХІХ ст. [99, с. 26]. Адже інтелектуали з Сибіру, Польщі й України, що пропонували детальні проекти перебудови Росії, не підтримували інтелектуальних контактів, а їхні пропозиції були об'єднані ідеалом нової, демократичної, багатонаціональної держави, яка мала надати можливості реалізації повноважень місцевим автономним утворенням [99, с. 26]. Ця позиція співзвучна тезі про те, що в «довгому ХІХ ст.» існував виразний трансфер федеративних ідей, альтернативних імперському порядку [28; 100].

З іншого боку, думка М. фон Гагена пояснює відсутність інтересу до історії федералізму серед українських, білоруських і молдавських дослідників, що зумовлено кількома чинниками. По-перше, новітнім осмисленням націєтворення та національного наративу. Особливо, в рамках методологічного поділу між примордіалістами та конструктивістами [27; 45; 64; 74; 78; 82; 83; 84; 91; 92]. По-друге, федералізм розглядається в контексті формування різноманітних варіантів ідеї державності [79; 90; 95; 98]. Наявність такої широкої рамки дозволяла українським, білоруським і молдавським історикам вписати федеративні ідеї до імперського контексту. По-третє, наявність звуженого погляду на федералізм, який спрощено трак-

тується як шлях до незалежності [86; 87; 93; 97]. Такі історіографічні позиції сприяли утвердженню негативного ставлення до федералістської ідеї у східноєвропейській історіографії як до чогось нереалістичного та штучного. Сутність цих інтерпретацій базується на різних розуміннях федералізму: від форми державного устрою до ідеологічної доктрини визвольного руху, що вплинула на формування уявлень про європейські регіони, політику пам'яті у Центрально-Східній Європі та перетворення федеративних утопій на сучасні політичні гасла.

1. *Adamová Karolína*, K historii evropského federalismu / K. Adamová. – 1 vyd. – Praha: Karolinum, 1997. – 110 s.
2. *Batowski Henryk*, Rozpad Austro-Węgier 1914-1918 / H. Batowski. – II wyd. – Kraków, 1982. – 389 s.
3. *Borodziej Włodzimierz*, Brzostek Błażej, Górny Maciej, Polnische Europa-Pläne des 19. und 20. Jahrhunderts / W. Borodziej Włodzimierz, B. Brzostek, M. Górny // Option Europa. Deutsche, polnische und ungarische Europa-pläne des 19. und 20. Jahrhunderts / Duchhardt Heinz, Morawiec Malgorzata, Romsics Ignac, Borodziej Włodzimierz. - Göttingen 2005. – 1 Bde. – S. 43–134.
4. *Case Holly*, The Strange Politics of Federative Ideas in East-Central Europe / H. Case // The Journal of Modern History. – Vol. 85. – No. 4 (December 2013). – P. 833–866.
5. *Chodakiewicz Marek*, Intermarium. Lands between the Black and Baltic Seas / M. Chodakiewicz. – New Brunswick and London, 2012. – 538 p.
6. *Churchill Winston*, The United States of Europe / W. Churchill // The Saturday Evening Post. – 15 February 1930.
7. *Dziewanowski Marian*, Joseph Pilsudski. A European Federalist 1918–1922 / M. Dziewanowski – Hoover Institution Press, Stanford University, 1969. – 379 p.
8. *Fischer Holger*, Oszkár Jászi und Mihály Károlyi. Ein Beitrag zur Nationalitätenpolitik der bürgerlich-demokratischen Regierung von 1900 bis 1918 und ihre Verwirklichung in der bürgerlich-demokratischen Regierung von 1918 bis 1919 / H. Fischer. – München, 1978. – 300 s.

9. *Galitzi Christine*, The Balkan Federation / C. Galitsi // Annals of the American Academy of Political and Social Science". – Vol. 168. – July 1933. – P. 178–182.
10. *Gelu Sabău*, Democracy against Nationalism. The A. C. Popovici Case / G. Sabău // South-East European Journal of Political Sciences. – Vol. 1. – No 1. – 2013. – P. 59–76.
11. *Gross Feliks*, Federacje i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje / F. Gross. – Warszawa, 1994. – 85s.
12. *Gross Feliks*, Some Trends in European Federalism / F. Gross // New Europe. – September 1941. – Nr 10. – P. 263–265.
13. *Gross Feliks*, The Mechanism of European Politics / F. Gross // European ideologies. A Survey of 20th century Political Ideas / ed. Feliks Gross. – New York, 1948. – P. 1–47.
14. *Grygajtis Krzysztof*, Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX w. / K. Grygajtis. – Częstochowa, 2001. – 623 s.
15. *Halecki Oskar*, Federal Traditions in Central Eastern Europe / O. Halecki // New Europe. – 1 December 1940. – P. 11–12.
16. *Halecki Oskar*, Federalism as an Answer / O. Halecki // Annals of the American Academy of Political and Social Science. – Vol. 258 : Looking toward One World (July 1948). – P. 66.
17. *Halecki Oskar*, Federalism in the History of East Central Europe/ O. Halecki // Polish Review. – Summer 1960. – P. 5–19.
18. *Halecki Oskar*, Idea Jagiellońska / O. Halecki // Kwartalnik Historyczny. – Zeszyt 1–2. – Lwów, 1937. – S. 486–510.
19. *Halecki Oskar*, The Problem of Federalism in the History of East Central Europe/ O. Halecki // The Polish Review. – Nr 3. – Summer 1960. – P. 5–29.
20. *Hlousa Wolfgang*, Das Föderalisierungskonzept von Aurel C. Popovici „Die Vereinigten Staaten von Groß-Österreich“ / W. Hlousa – Wien, 1989. – S. 80–81.
21. *Hodža Milan*, Európa na križovatke ciest / M. Hodža // Milan Hodža, Federácia v Strednej Európe. – Bratislava, 1997. – S. 296–305.
22. *Hodža Milan*, Federation in Central Europe: reflections and reminiscences / M. Hodža. – London: Jarrolds Publishers, 1942. – 236 p.
23. *Hodža Milan*, O regionálnom federalizmie / M. Hodža // Hodža Milan, Federácia v Strednej Európe a iné štúdie. – Bratislava, 1997. – S. 306–341.

24. *Jaszi Oscar*, Neglected Aspects of the Danubian Drama / O. Jaszi // The Slavonic and East European Review". – Vol. 14. – No. 40 (July, 1935). – P. 53–67.
25. *Jászi Oszkár*, The Dissolution of the Habsburg Monarchy / O. Jászi. – Chicago, 1929. – 488p.
26. *Kann Robert A.* The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy, 1848-1918 / R. A. Kann. – Vol. 2: Empire Reform. – New York: Octagon, 1964. – P. 197–207.
27. *Kasmach Lizaveta*, The Road to the First Belarusian State: Nation-Building in the Context of the First World War and Revolution, dissertation of PhD in History / L. Kasmach. – University of Alberta, 2016. – 412 p.
28. *Khripachenko Tatiana*, National challenges to decentralization: autonomy and federation in the Russian liberal discourse, dissertation of PhD in History / T. Khripachenko. – Budapest: Central European University, 2014. – 313 p.
29. *Kierski Kazimierz*, Masaryk a Polska / K. Kierski. – Poznań, 1934. – 42 s.
30. *Kopyś Tadeusz*, Oszkar Jaszi 1875–1957. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej. / T. Kopyś. – Kraków, 2006. – 200 s.
31. *Kornat Marek*, Józef Beck – zarys biografii politycznej (1894–1932) / M. Kornat // Niepodległość. – T. 55 (2005). – S. 36–106.
32. *Kornat Marek*, Polska szkoła sowietologiczna (1930–1939) / M. Kornat. – Kraków, 2003. – 628 s.
33. *Kornat Marek*, Stan badań na temat stosunków polsko-radzieckich / M. Kornat // Białe plamy - Czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich (1918–2008) / Adam D. Rotfeld, Anatolij W. Torkunow (red.). – Warszawa, 2010. – S. 793–841.
34. *Kornat Marek*, The polish idea of 'The Third Europe' (1937–1938): a realistic concept or an ex-post vision? / M. Kornat // Acta Poloniae Historica. – Vol. 103 (2011). – S. 101–126.
35. *Kühl Joachim*, Föderationspläne im Donaauraum und in Ostmitteleuropa / J. Kühl. – München, Oldenbourg, 1958. – 147 s.
36. *Kuzmany Börries*, Habsburg Austria: Experiments in Non-Territorial Autonomy / B. Kuzmany // Ethnopolitics – 2016. – Vol. 15. – Nr 1. – P. 43–65.
37. *Lang Reginald D.* European federalism / R. D. Lang // European ideologies. A Survey of 20th century Political Ideas / ed. Feliks Gross. – New York, 1948. – P. 953–1011.

38. *Levy Jonathan*, The Intermarium: Wilson, Madison, & East Central European Federalism / J. Levy. – Boca Raton, 2006. – 463 p.
39. *Litván György*, A Twentieth-Century Prophet: Oscar Jászi 1875–1957 / G. Litván. – Budapest, 2006. – 507 p.
40. *Lukáč Pavol*, Stredoeurópanstvo Milana Hodžu / P. Lukáč // Hodža Milan, Federácia v Strednej Európe a iné štúdie. – Bratislava, 1997. – S. 11–36.
41. *Łukasiewicz Sławomir*, Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971 / S. Łukasiewicz. – Warszawa–Lublin, 2010. – 440 s.
42. *Mastny Vojtech*, The Historical Experience of Federalism in East Central Europe / V. Mastny // East European Politics and Societies. – 14 (1999). – P. 64–96.
43. *Maternicki Jerzy*, Idee i postawy: historia i historycy polscy 1914–1918: studium historiograficzne / J. Maternicki. – Warszawa, 1975. – 544 s.
44. *May Arthur J. H.* A. Miller and the Mid-European Union of 1918 / A. J. May // The American Slavic and East European Review. – Vol. 16. – No. 4 (December 1957). – P. 473–488.
45. *Meurs van Wim P.* The Bessarabian Question in Communist Historiography: Nationalist and Communist Politics and History–Writing / W. P. van Meurs. – Boulder, Colo.: East European Monographs, 1994. – 458 p.
46. *Múdry-Šebík Michal*, Milan Hodža's Efforts to Federalize Central Europe / M. Múdry-Šebík // Bohemia. – № 20. – 1979. – P. 97–136, esp. P. 128–130.
47. *Mühlstein Anatol*, The United States of Central Europe / A. Mühlstein // New Europe. – 1940. Nr 1. – P. 5–8; 1941. – Nr 2. – P. 31–37; Nr 3. – P. 60–61; Nr 5. – P. 113–115.
48. *Neumann Victor*, Federalism and Nationalism in the Austro-Hungarian Monarchy: Aurel C. Popovici's Theory / V. Neumann // East European Politics & Societies. – 16 (2002). – P. 864–897.
49. *Nowak A.* Odnowiona Rzeczpospolita, odnowione imperium? Walka o granice 1918–1921 / A. Nowak // Nowak Andrzej, Historie politycznych tradycji. Piłsudski, Putin i inni. – Kraków, 2007. – S. 179–209.
50. *Nowak Andrzej*, A “Polish Connection” in American Sovietology, Or the Old Homeland Enmities in the New Host Country Humanities / A. Nowak // Ab Imperio. – 2007. – Nr 4. – P. 237–259.
51. *Nowak Andrzej*, Polska i Trzy Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego / A. Nowak. – Kraków, 2016. – 644 s.

52. *Okulewicz Piotr*, „Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926 / P. Okulewicz. – Poznań, 2001. – 417 s.
53. *Osterkamp Jana*, Föderale Schwebelage. Die Habsburgermonarchie als politisches Mehrebenensystem / J. Osterkamp // Gerold Ambrosius/ Christian Henrich-Franke / Cornelius Neutsch (Hgg.): Föderalismus in historisch vergleichender Perspektive. Bd. 2: Föderale Systeme: Kaiserreich-Donaumonarchie - Europäische Union. – Baden-Baden 2015. –S. 97–219.
54. *Przybylski Adam*, Utopie, idee i projekty związku narodów i wieczystego pokoju / A. Przybylski. – Warszawa, 1932. – 63 s.
55. *Ripka Hubert*, A Federation of Central Europe / H. Ripka. – New York, 1953. – 88 p.
56. *Sadowski Jeremi*, Dwieście lat polskich sporów o federalizm, czyli o zapomnianym rozdziale z polskiej historii najnowszej / J. Sadowski // Polski Przegląd Dyplomatyczny. – 2007. – №2 (36). – S. 107–123.
57. *Schlesinger Rudolf*, Federalism in Central and Eastern Europe / R. Schlesinger. – London, 2003. – 533 p.
58. Soviet federalism, nationalism and economic decentralization / ed. Alastair McAuley. –New York, 1991. – 214 p.
59. *Sukiennicki Wiktor*, East Central Europe during World War I: from foreign domination to national independence / edited by Maciej Sikienski, preface by Czesław Miłosz. / W. Sukiennicki. – 2 Volumes. – New York, 1984.
60. *Sukiennicki Wiktor*, Ewolucja ustroju Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w świetle oficjalnych publikacji władzy radzieckich / Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej / W. Sukiennicki. - Wilno, 1938. – 354 s.
61. *Sukiennicki Wiktor*, Współczesne idee i ruchy polityczne i społeczne. Część I.: Współczesne idee polityczne i społeczne. Podstawy poglądu na świat (na prawach rękopisu) / W. Sukiennicki. – Londyn, 1951. – S. 115–117.
62. *Szporluk Roman*, The Political Thought of T. G. Masaryk / R. Szporluk. – Boulder Colo., East European Monograph, 1981. – 244 p.
63. *Teslaru-Born Alina*, Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848–1918. Inauguraldissertation an der Johann-Wolfgang-Goethe-Universität / A. Teslaru-Born. – Frankfurt am Main, 2005. – 399 p.
64. *Vacar Nicolas P.* Belorussia. The Making of Nation. A Case Study / N. Vacar. – Cambridge Mass., Harvard University Press, 1956. – 297 p.

65. Vision Europa: Deutsche und polnische Föderationspläne des 19. und frühen 20. Jahrhunderts, Heinz Duchhardt and Małgorzata Morawiec (eds.). – Mainz, 2003. – S. XI.
66. Waldenberg Marek, Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej / M. Waldenberg. – Warszawa, 1992. – 418 s.
67. Wandycz Piotr S. The Polish Precursors of Federalism / P. Wandycz // Journal of Central European Affairs. – Vol.12. – No. 4. – January 1953. – P. 346.
68. Wierer Rudolf, Der Föderalismus bei den kleinen und mittleren slawischen Völkern / R. Wierer // Der Donauraum. – Vol. 4. – No. 1 (1959). – S. 3–16.
69. Zasztowt-Sukiennicka Halina, Fédéralisme en Europe Orientale, Dys.: Univ. de Paris. Fac. de Droit (Sciences Politiques et Économiques) / H. Zasztowt-Sukiennicka. – Paris, 1926. – 277 p.
70. Абдулатинов Р. Г. Опыты федерализма / Р. Абдулатинов, Л. Болтенкова. – Москва, 1994. – 318 с.
71. Абдулатинов Р. Г. Федерализм в истории России / Р. Абдулатинов, Л. Болтенкова, Ю. Яров : в 3-х кн. – Москва, 1992–1993.
72. Абдулатинов Р. Г. Федерализм в истории России / Р. Абдулатинов, Л. Болтенкова, Ю. Яров. – Кн. 1. – Москва, 1992. – 382 с.
73. Александренко Г. В. Буржуазный федерализм. Критический анализ буржуазных федераций и буржуазных теорий федерализма / Г. Александренко. – Киев, 1962 – 366 с.
74. Грицак Я. Від федеративності до самостійництва: до еволюції української політичної думки ХІХ – на початку ХХ ст. / Я. Грицак // Другий Міжнародний конгрес українців. Львів. 22 – 28 серпня 1993 р. : Доп. і повід. Історія. – Ч. 1. – Львів, 1994. – С. 248–257.
75. Зотов А. Ф. Федерализм в контексте споров о «русской национальной идее» / А. Зотов // Социологические исследования. – 1996. – № 1. – С. 84–90.
76. Ильин И. А. Жизненные основы федерации / И. Ильин // Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10-ти т. – Том 2. – Книга 1. – Москва, 1993. – С. 166–169.
77. Ильин И. А. Федерация в истории России / И. Ильин // Ильин И. А. Собрание сочинений: в 10-ти т. – Том 2. – Книга 1– Москва, 1993. – С. 428–506.
78. Кармазіна М. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. Кармазіна. – Київ, 1998. – 350 с.

79. Кіян О. І. Ідея федералізму в східнослов'янській історико-політичній думці XIX - початку XX ст. / О. Кіян, Д. Морозов. – Кіровоград, 2014. – 185 с.
80. Корнат М. Прометеїзм – польська візія перебудови Східної Європи / М. Корнат // Україна модерна. – – 2010. – № 17 (6). – С. 134.
81. Кроче Б. Теория и история историографии / Б. Кроче. – Москва, 1998. – С. 104.
82. Ладысеў У. Ф. Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917–1939 гг.) / У. Ладысеў, П. Брыгадзін. – Мінск, 2003. – 307 с.
83. Левит И. Э. Год судьбоносный. От провозглашения Молдавской Республики до ликвидации автономии Бессарабии (ноябрь 1917 – ноябрь 1918) / И. Левит. – Кишинёв, 2000. – 499 с.
84. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців (1848–1914) / К. Левицький. – Львів, 1926. – 737 с.
85. Лепешкин А. И. Советский федерализм (теория и практика). – Москва, 1977. – С. 9–17.
86. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. - Т. 1. – Київ, 1994. – С. 173–193.
87. Лисяк-Рудницький І. Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе / Лисяк-Рудницький І. – Т.2. – Київ, 1994. – С. 1–27.
88. Мартин Т. Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському Союзі (1923–1939 роки) / Т. Мартин. – Київ, 2013. – 648 с.
89. Медушевский А. Н. Диалог со временем: российские конституционалисты конца XIX – начала XX века / А. Медушевский. – Москва, 2010. – 486 с.
90. Нагорна Л. Федеративна ідея в Україні: традиції, сучасне бачення, перспективи / Л. Нагорна // Історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 3–12.
91. Охрімович Ю. Розвиток української національно-політичної думки: Від початку XIX ст. до Михайла Драгоманова / Ю. Охрімович. – Львів-Київ, 1922. – 120 с.
92. Політична історія України XX ст. У 6 т., т.1.: На зламі століть (кінець XIX – 1917), ред. Ю. А. Левенець. Л. П. Нагорна та ін. – Київ, 2002. – 424 с.

93. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін. – Київ, 2008. – 988с.
94. Рубач М. А. Федералистические теории в истории России/ М. Рубач // Русская историческая литература в классовом освещении / Под ред. М.Н. Покровского. – Москва, 1930. – С. 3–120.
95. Сідарэвіч А. Антон Луцкевіч: ад краёвасьці да незалежніцтва (1916–1918): Агляд крыніцаў / А. Сідарэвіч // АРСНЕ. – 2006. – 1–2 (41–42). – С. 80–91.
96. Скакун О. Ф. М. П. Драгоманов как политический мыслитель / О. Скакун. – Харьков, 1993. – 144с.
97. Смалянчук Алесь. Беларускі нацыянальны рух і краёвая ідэя / А. Смалянчук // Białoruskie Zezyty Historyczne. – 2000. № 14. – С. 105–114;
98. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / Солдатенко В. Ф. (керівник) та ін. / В. Солдатенко. – Київ, 2007. – 576с.
99. Хаген М. фон. История России как история империи: перспективы федералистского подхода / М. фон Хаген // Российская империя в зарубежной историографии. Работы последних лет: Антология. – Москва, 2005.
100. Хрипаченко Т. И. Понятия федерация, децентрализация, автономия в социалистическом и либеральном дискурсах Российской империи (конец XIX – начало XX ст.) / Т. Хрипаченко // «Понятие о России». К исторической семантике имперского периода. – Том II. – Москва, 2012. – С. 99–142.
101. Яценко А. С. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства / А. Яценко. – Юрьев, 1912. – 852с.

Королёв Г.А. Федеративные проекты в Центрально-Восточной Европе (1815-1923 гг.): интеллектуальная фикция и методологические парадоксы историографии

В статье рассматриваются особенности языка описания федеративных идей в текстах центрально- и восточноевропейских историков. Анализируется формирование двух историографических традиций относительно федерализма: как идеологической утопии и концепции «реальной политики». Кроме того, доказывается тезис о методологической фикции большинства научных исследований федерализма.

Ключевые слова: федерализм, проект, идеология, историография, Центрально-Восточная Европа, империя, национальное государство.

Korolov Gennadii. Federalist Projects in East-Central Europe (1815-1923): Intellectual Apparent and Methodological Paradoxes of Historiography

The article deals with the of the language of the description of federalist ideas in the East Central European historiography. The formation of two historiographic traditions about federalism is analyzed. First federalism is an ideological utopia and, second, the concept of Realpolitik. In addition, the thesis on the methodological apparent of the majority of studies of federalism are proved.

Keywords: federalism, project, ideology, historiography, East Central Europe, empire, nation-state.